

CSEHY ZOLTÁN

KEDVENC TANÁROM, SZIGETI LÁSZLÓ

Elsős gimnazista voltam, amikor rászántam magam, hogy anyám akkori kedvenc lapjába, *A Nőbe* (kiváló versrovata volt!) beküldjem korai zsenyéimet. Csak a legtitikosabb álmaimban remélt válasz érkezett, komoly, arcpirítóan magázó stílusban „verseit közöljük, különös én-ontológiát delejeznek”. A delej Jókaiából megvolt, de mi lehet az az én-ontológia? Szorgosan gyötörtem a tanáraimat, hogy a költői önismeret nevében közelebb jussak a fogalom tisztázásához és a költői önismerethez, mondanom sem kell, nem sok eredménnyel. Ugyancsak hízelgett, hogy komoly ember vagyok, vagy legalábbis Szigeti László, az akkori szerkesztő komolyan vesz. Épp akkor szabadultam a Juhász Ferenc-féle világeposz privát roncsteleperől (homokozójából), és ekkor már takarékos verseket írtam, ilyeneket pl.: „a hüvelyk- és mutatóujj közt tótágast áll az idő”. (Ma is fel tudom idézni azokat a kínos perceket, amikor az egyik osztálytársnőmnnek, akibe természetesen szerelmes voltam, megpróbálom elmagyarázni a költemény „értelmét”.) Ettől kezdve rendszeresen közöltem „én-ontológiám” verbális delejkiáradásait, s mire elvégeztem a gimnit, talán kissé idejekorán már meg is jelent az első verskötetetem az új kiadónál, a Kalligramnál. Ezt is Szigetinek köszönhettem. Be is hívatott a konkurens Madách Könyvkiadó akkori igazgatója, Dobos László, és keményen megrótt, amiért nem nekik adtam a kéziratot. E beszélgetés (részemről inkább hallgatás) világhossá tette számomra:

...a Kalligram indulása,
fénykora a felemelt
tekintet kora volt.
Amikor a kisebbségi
tudat nem maradt
kisebbrendűségi tudat
vagy a kisebbrendűségi
tudatból fakadó
permanens
kompenzálás.

nem igazán szeretnék az egykor diktatórikus eszközökhöz szokott, monopolhelyzete vesztét felfogni nem igazán akaró kiadóhoz tartozni. És akkor már javában megjelent a *Kalligram* című folyóirat első száma: Hrapka Tibor elképesztő, egyszerre provokatív, az intellektus érzékiségét megcélzó fotóival (a régi Pressburger Mayer Judit néni a Madáchban erre mondta, hogy „férfipornó” – némelyiken állítólag maga Szigeti szerepelt a maga művészi valóságában), és egy olyan programmal, mely máshogy látta a kisebbségi pozíciót. Előnyként és energiaként, mely szabad mozgásterében megteremtette azt a szellemi köztársaságot, amiről később csak a reneszánsz értelmiségi lét önértelmezési stratégiáit kutatva hallottam újra. Hogy létezhet egy elsődlegesen esztétikai alapú világlátás, mely nem a röghözkötöttségeiből és öröklött traumáiból akar erőt nyerni, hanem abból, hogy a világ legtermészetesebb módján kíváncsi, és igényesen az, hogy a hagyományban nem a puszta megőrzés a fontos, hanem a hagyomány kreatív használata, elvégre az irodalom nem muzeológia. A *Kalligram* nekem pontosan azt kezdte jelenteni, amit az egyetemen az antikvitás irodalma és kultúrája: a párbeszéd, a beszélgetés alapuló kultúrát az „ügyyszeret” érzelmi kultúrájával szemben. Hermészi terep lett: az intellektuális leleményesség és a szakadatlan önművelés. Aki akkor járt egyetemre, tudja, miről beszélek: a latin szak hibátlan volt, ám a korabeli magyar szak siralmas állapotokat tükrözött. A kiváló Zalabai Zsigmond az örület határán táncolt: legjobb pillanataiban visszavisszatért az irodalom, a verstan világába, és akkor izzott a levegő. Az irodalom-oktatás minden más téren reprodukív és számon kérő volt: érzékelt, agresszív vagy (szarkasztikusan szólva, jobb esetben) unalmas. Az unalom mértékegységét nem minden rosszmájúság nélkül, egyik tanárunk nevéből vezettük le, egy másikat csak simán Doktor Fűrészporként emlegettünk. Különféle divatos elméleti iskolák zanzásított terminusait kérték rajtunk számon (előzetes oktatás nélkül), aztán zutty, megint bele a pozitívizmus pocsolyamelegébe. És akkor kezdem sűrűbben bejárni a *Kalligramba*, és egyre inkább azon vettem magam észre (pontosabban szólva most, írás közben tudatosul bennem), hogy az én magyar-irodalom-tanárom tulajdonképpen Szigeti László volt. Ha „diákmunkát” kértem, korrektúraként kaptam pl. egy Mészöly Miklós-esszékötetet, egy Czesław Miłoszt vagy egy Gombrowicz-művet: minden egyes kötet maradandó élmény volt. Szigeti gyöngéd pedagógiai módszerei azonnal hatottak. Nem ismertem nála akkor rátermettebb szónokot (ma sem sokat) és figyelmesebb társalgót. Beszélgetőpartnereit előbb kiprovokálta, hagyta, hogy az illető elvesse a fejét, hogy érzelmekre ragadja magát, majd igyekezzen intellektuálisan helyrehozni a megint: de ekkor már a közvetlenség olyan foka nyílt meg, hogy szinte élvezet volt gyengének maradni (Platón dialógusaiban is mindig a gyengéknek szurkoltam). Szigeti figyelmes társalgó, ezért rendszerint mélyre néz: a potenciált keresi, ami a másiktól kihozható. Fel akar szabadítani a közös teremtéshez, ahhoz az együttműködéshez, amikor a beszélgetőpartnerek tényleg „használják” egymást. Ezt tette látványosan a köztudottan nem bőbeszédű Hraballal és Mészölyvel is nevezetes beszélgetőkönyveiben, de kicsiben is, szinte mindenkivel, akiben meglátott valamit. De még mielőtt a manipulátor démoni karakterrajzával próbálkoznék, sietek leszögezni azt is, hogy Szigeti beszélgetés közben folyamatosan „tanult”, s itt nem is annyira ismeretekre gondolok (bár az adatokat is bámulatos éles elmével jegyzi meg), hanem arra a tudásra, melyet úgy nevezhetnénk, emberismeret. A beszélgetőtársat mindig véleményformálásra készítette, s a vélemény súlyát kidekázva azt azonnal be is építette a maga mértékegységrendsze-

rébe. Szigeti mellett mindig meg lehetett fogni Mészöly Miklós, Juraj Spitzer, Polcz Alain, Esterházy Péter, Szegedy Maszák Mihály vagy akár Nádas Péter kezét. Szigeti volt az élő magyar és közép-európai irodalom: mindenkit ismert, és barátságaival tékozlón bánt, nem sajátította ki azokat, a nagy pillanatok nem fokozta elviselhetetlenül teátrálissá. Egyszer a nagy festő, El Kazovszkij fonalgombolyítóihoz, Párka-istennőihez hasonlítottam a tevékenységét. El Kazovszkij nagyrítkán rendezhetett is (ez közös vonásuk Szigeti Lászlóval is, aki színházi ember is volt): az egyik darabot úgy állította színpadra, hogy minden egyes szereplőt fonallal, zsinórral, kötéllel kötöztött egymáshoz. Aki mozdult, mozgatta a többit is. Szigeti mindenkivel össze volt kötve, s ha egyet mozdult, mozdult az összekötöztött létezés egésze is, ha másvalaki mozdult, akkor ő is érezte a mozdulást. Ez a kényszerhelyzet érzékenységgé változott, és modellálta azt a közép-európai helyzetet is, melyben kulturális tényezőként a Kalligram évtizedekig keverte a helyét.

Valahányszor találkoztam Szigeti Lászlóval, mindig úgy éreztem, valami fontos dolgot csinálunk, s amit rám bízott, arra tényleg én vagyok a legalkalmasabb. Nem tudom, mással is így bűvészkedett-e, vagy csak rajtam látta, hogy igénylem az ilyesmit mindennapi, kicsinyes hiúságaimhoz. Szigeti szerette a reménytelen kihívásokat: lelkesen támogatta, hogy antik versfordításaim megjelenhessenek egy olyan korban, amikor nem épp az antik eszmény divatozik. Műfordítóként lényegében azt fordíthattam, aminek erőnyeiről meg tudtam őt győzni: mindig szerette a nyitottság emberi léptékű kultúráját, a kulturális párbeszéd hol csendes, hol robbanékony dinamikáját, s ez az antikvitas még olyan „alantas” regisztereiben is ott pezsgett, mint mondjuk, az erotikus költészet, melynek ugyanakkor nem egy explicit darabjában a halálfélelem, a létszorongatottság is felismerhető. Ha Szigetivel könyvről volt szó, akkor a könyv is megszólalt, nem csak a kiadó és a szerző (fordító): alig adott ki olyan munkát, mellyel ne beszélgetett volna el. Ha baráti ajánlás alapján adott ki valamit, és az nem nyerte el utólagos tetszését, az ajánlót azontúl levegőnek nézte. Mindent meg tudott bocsátani, csak az igénytelenséget és az ízléscicamot nem. Ezt az arisztokratikus magabiztosságot máig irigylem.

Ami az egyetemen provinciának láttunk, az jelenlétében hatalmassá tágult: Pozsony, Prága, Budapest, Varsó egyetlen, ezer hajszálérrel egybeszótt pulzáló testrésznek látszott a nagy európai test egészében. Ahogy Márai Sándor korában Budán, úgy a Kalligram korában Pozsonyban élni volt „világnézet”. Sallustius szerint az embert az különbözteti meg a vegetatív létbe süppedt létezőktől, hogy képes felemelni a tekintetét: a Kalligram indulása, fénykora a felemelt tekintet kora volt. Amikor a kisebbségi tudat nem maradt kisebbrendűségi tudat vagy a kisebbrendűségi tudatból fakadó permanens kompenzáció. Az úgynevezett szlovákiai magyar irodalom nem viselte könnyen a Kalligram-kihívást, s ma, amikor fő szervezete „kiemelt nemzeti fontosságú intézményként” évi hétmillió forintból formálja újra a maga provinciáját, hajlamos elfeledkezni arról, hogy mit köszönhet ez a térség ennek a kiadónak, miközben lényegében folyamatosan a „kalligramos” gesztusok dilettáns leképezésével és utánzásával próbálkozik. A felemelt, fókuszáló vagy szertenéző tekintet ebből a kisebbségi karanténból értelemszerűen hiányzik. Idén pl. az egyetlen szlovákiai magyar napilap kritikusa „ilyen még nem volt” csatakiáltással örvendezve köszöntötte egy hazai szerző könyvének szlovák fordítását. Már hogy ne lett volna! A Kalligram évtizedek óta foglalkozik ezzel is. A könyvheti beszámolóknak is megesk, hogy a Kalligramot

leválasztják a szlovákiai magyar irodalom testéről, és „magyarországinak” bélyegzik. Jelentéktelennek tetsző dolgok ezek, a véletlen (vagy programozott) butaság megnyilvánulásai. A párbeszéd, a vitakészség, az életadó konfrontáció hiányából fakadó szerencsétlenkedés, mely időnként még most is felüti a fejét. Amiben bízni lehet, és érdemes, az az, hogy a Kalligram már kinevelt egy olyan eszmeiséget, egy olyan kört, mely megtanulta a tananyagot, okult a leckéből, és minden könyvet szellemi és esztétikai kihívásnak és nem megmaradási fétisnek tekint. Eredendő kíváncsiság és konfrontáció nélkül minden pedagógia csődöt mond, marad a becsomagolt „hagyomány”. Szigeti „pedagógusi” portréjához hozzátartoznak ezek a jelentéktelennek látszó margináliák is: mindig is kiemelt figyelmet szentelt az itteni, ha tetszik, kisebbségi irodalmi mozgásoknak, és finoman alakította is azokat a távlat jegyében. Elég csak pl. Tózsér Árpád „kalligramos korszakának” naplóbejegyzéseit összevetni a „nem kalligramos” évekével, máris egészen nyilvánvaló annak a szellemi tőkének az áramlása, mely aztán Tózsér-élménnyé kristályosodott. Nem egy hazai szerzőtől tudom, hogy Szigeti nyomta a kezébe az első cseh vagy szlovák verskötetet, regényt. Nem egy kiváló magyar szerzőtől hallottam, hogy milyen jó a cseh vagy a szlovák irodalom. A Kalligram nemcsak minőségi márkanévként működik, hanem az intellektuális-művészi eszmecsere platformjaként. Ha létezik közép-európai létszorogatottságunkból fakadó tudás, akkor annak energiái abban a több száz magyar és szlovák (időnként angol) nyelvű kötetben áramlanak, melyeket Szigeti adott ki. Nem túlzás azt állítani, hogy ha valaki csak a Kalligram folyóiratot és a kiadó könyveit olvasná egy életen át, akkor is képből lenne a magyar irodalmi mozgásokról: s a szlovák klasszikusok roppant könyvtárát végignézve, alighanem a szlovákban is otthonosan érezné magát. Aki mindkét nyelven olvas, csak az tudja felmérni a kincsház mérhetetlen, szinte hivalkodó gazdagságát, élvezni a nyelvi tükörtermek játékát. Ezt az évek óta bővülő, impozáns palotát bejárni is nehéz, nem még megtervezni, belakni, élettel tölteni meg. Szigetinek ez mind sikerült. Az ember az életfogytig kiolvashatatlan könyvtár biztonságában érezheti csak otthon magát, ahol folyamatosan szembesülni kénytelen a mással, a másikkal, hogy korrigálhasson, hogy kissé közelebb kerülhessen önmagához.

